

Чуранова О. М.

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

ЕВОЛЮЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: ВІД РАДЯНСЬКИХ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ» ДО ЦИФРОВОЇ ВІЙНИ У TELEGRAM

У статті здійснено комплексний аналіз історичних і сучасних стратегій російської дезінформації. Розкрито трансформацію методів інформаційного впливу від радянських «активних заходів» до цифрових операцій у месенджері Telegram в умовах російсько-української війни. Розглянуто еволюцію інструментів дезінформації – від діяльності КДБ та агітпропу в радянську добу до використання анонімних Telegram-каналів, бот-мереж і цифрових інфлюенсерів у сучасному медіапросторі.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу радянських і сучасних інформаційних операцій Росії. Визначено спільні риси, зокрема централізоване управління, використання агентів впливу, залучення псевдонезалежних джерел, створення фейкової «доказової бази» та адаптацію контенту до актуальних суспільних настроїв. З'ясовано, що стратегічна логіка дезінформаційних кампаній залишається незмінною: здійснення контролю над інформаційним простором, підрив довіри до демократичних інституцій, провокування суспільного розколу та просування вигідних Кремлю наративів.

Окремо в статті акцентовано на особливій ролі месенджера Telegram у поширенні дезінформації. Встановлено, що ця платформа, активно використовується як російськими, так і українськими користувачами, часто виступає головним джерелом новин під час війни, одночасно слугуючи інструментом маніпуляцій, пропаганди та психологічного впливу.

У підсумку визначено необхідність глибшого осмислення феномену російської дезінформації в умовах цифрової епохи, а також розробки комплексних стратегій протидії інформаційній агресії, зокрема через нерегульовані цифрові платформи.

Ключові слова: КДБ, Telegram, активні заходи, гібридна війна, дезінформація, інформаційна війна, медіадискурс, месенджер, соціальні мережі, цифрова пропаганда.

Постановка проблеми. Інформація слугувала й слугує зброєю у руках тих, хто хоче володіти думками й рішеннями людей, змінювати кордони того, у що люди вірять, як і змінювати кордони країн. У контексті російсько-української війни інформація як зброя посідає окреме місце, адже обидві країни мають довгу історію відносин, і в тому числі – історію репресій, історичних викривлень, геноциду українців, лінгвоциду в тому числі. Відносини Росії й України супроводжувались інформаційною колонізацією, інформаційними операціями та насаджуваннями дезінформаційних наративів саме з боку Кремля. Сьогодні з розвитком інтернету, соцмереж ми говоримо про нову хвилю цих відносин. Втім, враховуючи довгу історію російської дезінформації, важливим є і аналіз, яким чином інформаційна війна, яку проводить Росія, трансформується в сучасних умовах, як стратегії, розроблені ще Комітетом державної безпеки СРСР (КДБ), є досі актуальними. Разом з тим, важливим є розуміння, як такі платформи як Telegram, є небезпечними, особливо, коли цей месенджер є популярним не тільки серед росіян,

але й серед українців [4], слугує основним джерелом інформації, новин про обстріли, і навіть каналом комунікації в різних соціальних групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російсько-українська війна спричинила підвищений попит серед науковців щодо аналізу методів ведення інформаційної війни Росією, а також використання у цій війні месенджеру Telegram. Втім, якщо досліджень еволюції дезінформації, зокрема російської дезінформації, вивчення методів ведення інформаційних воєн чимало, то аналізу поширення дезінформації за допомогою Telegram, а, особливо, в контексті війни в Україні – недостатньо для повного розуміння усіх можливих загроз та розробки стратегій протидії цим загрозам. Є роботи, які досліджують роль Telegram під час російсько-української війни [2, 3, 4], але вони базуються на аналізі кількох каналів, користувацької поведінки, а також окремо – методології дослідження контенту в Telegram, технічних особливостей збирання та аналізу даних. Також чимало досліджень присвячено аналізу поширення маніпуляцій та дезінформації під

час пандемії COVID-19 за допомогою Telegram, окремо науковці в різних країнах світу аналізують вплив месенджеру серед їхньої аудиторії. Наприклад, проводився аналіз використання Telegram терористичним угрупованням ІДІЛ [11], автори якого зробили досить влучний висновок: «Існує три типи активних користувачів Telegram: ті, хто шукають інформацію, ті, хто хоче активніше взаємодіяти із терористичною групою, та пропагандисти, які шукають обидві групи». Спираючись на таку типологію можна краще розуміти, наскільки небезпечним є Telegram, які б дифірамби йому не співали деякі закордонні науковці, описуючи його свободу й відсутність модерації. Той факт, що ця платформа є найбільш популярною у країнах, де йдуть війни, сильна поляризація у суспільстві, проблеми із демократією, активно діють терористичні угруповання, – говорить сам за себе. Крім того, вже є дослідження, які вказують на безпосередній зв'язок платформи із ФСБ РФ [8]. Отже, Telegram потребує більш комплексного огляду, саме з боку функціонування його як ворожої платформи, що спрощує поширення дезінформації та виконання інформаційних операцій різних акторів, і в першу чергу – Росії.

Серед досліджень, про які також варто згадати, – звіт Українського інституту медіа і комунікацій «Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту», в якому проводиться спроба відшукати причини популярності цієї платформи серед українців та розуміння, що саме українці готові читати найбільше, наскільки до цього контенту потрапляє російська дезінформація [4].

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати трансформацію російських дезінформаційних стратегій від радянських «активних заходів» до сучасних методів цифрової пропаганди в умовах гібридної війни, зокрема через Telegram. За допомогою такого аналізу можна глибше зрозуміти закономірності розвитку дезінформації, сучасні особливості та виклики, що стоять перед демократичними суспільствами у протидії інформаційній агресії.

Виклад основного матеріалу. Російська Федерація має довгу історію використання інформації як інструменту навіювання потрібних думок, рішень, спотворення реальності та послаблення своїх ворогів. Ще із утворенням Радянського Союзу більшовики мали окремий підрозділ у Центральному комітеті Комуністичної партії, який мав назву – «агітпроп» (агітація і пропаганда) [9],

і ідея якого полягала у боротьбі «всіма засобами» задля досягнення політичних цілей. Після Другої світової війни тогочасний Радянський Союз сформував ряд інституцій, які безпосередньо займалися так званими «активними заходами». Найбільш поширене визначення «активних заходів» – використання інформації для проведення спеціальних заходів з метою дестабілізації іншої сторони, а також для впливу на думку внутрішньої та міжнародної аудиторії. У 1972 році у Комітеті державної безпеки СРСР (КДБ) визначали «активні заходи» як «дії контррозвідки, які дозволяють їй проникнути в задум противника, попередити його небажані дії, ввести противника в оману, перехопити в нього ініціативу, зірвати підривні акції» [13]. За визначенням відставного генерал-майора КДБ Олега Калугіна, активні заходи становили «серце та душу радянської розвідки» – не збір інформації, а підривна діяльність для ослаблення Заходу. Такі «активні заходи» планувала і впроваджувала Служба активних заходів Першого головного управління (служба «А»). Більш детально про те, чим саме займалася ця служба, можна дізнатись із різноманітних мемуарів колишніх радянських розвідників. Наприклад, один із таких колишніх офіцерів КДБ Станіслав Левченко говорив про те, що такі «активні заходи» включають в себе дипломатію, пропаганду, агітацію, дезінформацію, підробку документів, підробні радіостанції, замовні публікації у пресі та інші операції, мета яких в тому числі – похитнути готовність противника протистояти Радянському Союзу [13].

Аналіз російських підручників щодо правил ведення інформаційних воєн також дає перелік інструментів, які використовуються під час реалізації цих «активних заходів». До таких інструментів можна віднести:

- аналіз слабких місць у суспільстві через місцеві медіа, своїх агентів;
- створення псевдоорганізацій, «братерств», культурних центрів;
- підробка документів, фотографій;
- поширення дезінформаційних наративів через третіх осіб, медіа інших країн, за допомогою «зливів»;
- «таємне радіомовлення»;
- шантаж та політичні операції впливу.

Як і раніше, Росія використовує різні платформи і канали комунікації для поширення цього контенту, в нашому ж дослідженні основна увага приділяється платформі Telegram, як одному з основних месенджерів, який активно використовується як українцями, так і росіянами під час війни [4].

Стратегічна логіка залишилася тією ж: контроль над інформаційним середовищем, вплив на сприйняття має і підрив легітимності супротивника. Але Telegram у цій стратегії посідає окреме місце – насамперед через відсутність модерації, високу анонімність, мобільність і можливість створювати та тиражувати інформаційні хвилі за допомогою ботів, каналів, груп і відеоконтенту. Месенджер, який створили росіяни Павло та Микола Дурови (засновники популярної соціальної мережі «ВКонтакте»), став надзвичайно популярним в першу чергу у країнах, де виникала потреба у платформі без модерації. Це такі країни як Росія, Іран, Індія, Бразилія, Білорусь, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Вірменія. На жаль, у цьому списку є і Україна, де Telegram став надзвичайно популярним саме під час повномасштабного вторгнення РФ. Більш того, Telegram активно використовують і терористичні та екстремістські угруповування, саме через високий рівень анонімності та відсутність модерації. Зокрема це такі угруповування як ІДІЛ, ХАМАС, Талібан. В Росії це перш за все різні так звані Z-угруповування, які за допомогою Telegram обмінюються інформацією, вербують в тому числі українських підлітків для організації терактів, збирають гроші, проводять відкриті інформаційні атаки проти українських блогерів і каналів.

Отже, сьогодні Telegram є для Росії цим так званим «таємним радіомовленням», яке поширює думки/канали на будь-який смак, підмішуючи у цей інфопотік і дезінформацію, дає хибне

відчуття свободи і всюдозволеності, а також має більш розширений функціонал, який враховує усі потреби ведення інформаційної війни у сьогоднішній час. І коли ми бачимо дифірамби науковців про дух свободи Telegram, ми маємо пам'ятати, що стоїть за цим духом, і що подібні нерегульовані платформи можуть одночасно слугувати як простором для свободи слова, так і каналом для пропаганди [14].

Аналізуючи інформаційні операції, які Росія проводить у Telegram, можемо виокремити наступні:

- створення анонімних каналів і груп, які мімікують під локальні, підлаштовуються під локальні настрої, мову, культурні коди, використовуючи їх як для збору інформації, так і для поширення дезінформації;
- збирання інформації за допомогою як відкритих, так і закритих груп;
- злив і поширення підроблених документів, свідчень, цитат;
- масове поширення дезінформації за допомогою своєї мережі каналів;
- використання своїх «лідерів думок», які через власні канали і «власну незалежну експертизу» поширюють потрібні Кремлю наративи;
- координація інформаційних атак, коли мережа Telegram-каналів використовуються для кампаній цькування, залякування, дискредитації окремих осіб, блокування тощо.

Щоб побачити, чи дійсно Росія не змінила підходи щодо проведення інформаційних операцій з часів СРСР, можна проаналізувати дії під час

Таблиця 1

**Порівняння характеристик проведення інформаційних операцій у часи СРСР та Росії
у часи соціальних мереж (на прикладі Telegram)**

Характеристики	«Активні заходи» в СРСР	Інформаційні операції у Telegram
Централізоване планування	КДБ, ЦК КПРС	ФСБ, адміністрація президента РФ
Агенти впливу	Дипломати, журналісти, братські організації, культурні центри	Адміністратори анонімних каналів, воєнкори, блогери
Стратегічні цілі інформаційних операцій	Дискредитація Заходу, підтримка марксизму, моральне ослаблення супротивника	Дестабілізація супротивника, контролювання наративів, поляризація
Інструменти формування потрібних суспільних настроїв	За допомогою лідерів думок, корисних ідіотів, прихильників СРСР	За допомогою інфлюенсерів, лідерів думок, блогерів
Залучення нібито незалежних джерел для легітимізації дезінформації	Анонімні листи, статті, колонки у пресі	«Опозиційні» канали, закордонні канали, які перепубліковують дезінформаційний контент
Створення «доказової бази» для дезінформації	Використання підроблених документів, фотографій	Використання підроблених документів, фотографій, відео, злив «інсайдів»
Механізми розширення охоплення аудиторії	За допомогою своєї мережі преси, радіо	Вірусне поширення через бот-мережі, кросплатформенне тиражування
Здатність адаптувати зміст до контексту	Жорстка ідеологічна скерованість (комунізм, антизахідність)	Ситуативні теми (в залежності від актуальної теми, актуального ворога)

впровадження «активних заходів» та реалізації інформаційних операцій у Telegram за такими категоріями (див. табл. 1):

- централізоване планування – вказує на наявність єдиного органу управління інформаційними операціями;
- агенти впливу – структури/особи, що безпосередньо реалізують дезінформаційні кампанії;
- стратегічні цілі інформаційних операцій;
- інструменти формування потрібних суспільних настроїв;
- залучення нібито незалежних джерел для легітимізації дезінформації;
- створення «доказової бази» для дезінформації;
- механізми розширення охоплення аудиторії;
- здатність адаптувати зміст до контексту.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що попри появу нових технологій, мас-

табування проведення таких операцій без врахування будь-яких кордонів – чи то географічних, чи то культурних – основні методи Росії під час поширення дезінформації, проведення інформаційних операцій залишаються незмінними. Це, в першу чергу, жорсткий вертикальний контроль, стратегічна спрямованість, використання внутрішніх слабкостей аудиторії, країни-супротивника. Інформаційні операції у Telegram сьогодні – це цифрова адаптація «активних заходів», які радянська влада впроваджувала для своєї «боротьби будь-якими заходами», і які російська влада продовжує впроваджувати для контролю за інформаційним простором. Основна мета таких операцій також залишається незмінною – підриг довіри до демократичних інститутів, розкол суспільств, дестабілізація політичних систем супротивників та просування вигідних Росії наративів.

Список літератури:

1. Активні заходи російської пропаганди: дослідження та рекомендації / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-07/aktivni_zahodu-52c32.pdf
2. Бутиріна М., Темченко Л. Телеграм як середовище просування російських дезінформаційних наративів: канали, методи, фрейми. *Communications and Communicative Technologies*. 2023. № 23. С. 71–79.
3. Васьківська О. Особливості інформаційних каналів соціальних мереж під час російсько-української війни. *Актуальні проблеми науки, освіти та суспільства в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава : ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. С. 72–73.
4. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни: аналітичний звіт. Київ : ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с.
5. Гуржій С. В. Сучасні загрозливі тенденції використання Telegram-каналів на шкоду державним інтересам. *Інформація і право*. 2021. № 4(39). С. 162–169. DOI: <https://surl.lu/candwi>
6. Малинка В. Російська пропаганда використовує методи КДБ, – французьке дослідження. 2018. URL: <https://surl.li/msrqig>
7. Набожняк О. Посібник чорного піару від КДБ: як чекісти дискредитували антирадянські організації. 2023. URL: <https://surl.li/soimsv>
8. Anin R., Kondratyev N. Telegram, the FSB, and the Man in the Middle. 2025. URL: <https://surl.li/qvosfi>
9. Bertelsen O. *Russian Active Measures: Yesterday, Today, Tomorrow*. Ibidem Press, 2021.
10. Bittman, L. *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*. New York : Pergamon Pr., 1985.
11. Bloom, M., Tiflati, H., & Horgan, J. Navigating ISIS's Preferred Platform: Telegram. *Terrorism and Political Violence*. № 31(6), P. 1242–1254. DOI: <https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1339695>
12. Kanet R. E. Moscow and the World: From Soviet Active Measures to Russian Information Warfare. *ACIG*, vol. 3, no. 1, 2024. DOI: 10.60097/ACIG/162742
13. Malcher, A. *KGB Active Measures and Russian Hybrid Warfare: A Brief Comparison*. 2019. URL: <https://surl.li/wiwwom>
14. Roberts M. E. *Censored: Distraction and Diversion Inside China's Great Firewall*. Princeton: Princeton University Press, 2018. – 288 p.

Churanova O. M. THE EVOLUTION OF RUSSIAN DISINFORMATION: FROM SOVIET “ACTIVE MEASURES” TO THE DIGITAL WAR IN TELEGRAM

The article presents a comprehensive analysis of the historical and contemporary strategies of Russian disinformation. The transformation of informational influence methods is revealed – from Soviet-era “active measures” to digital operations conducted via the Telegram messenger during the ongoing Russian-Ukrainian war. The evolution of disinformation tools is examined, tracing the shift from the operations of the KGB and agitprop in the Soviet period to the use of anonymous Telegram channels, bot networks, and digital influencers in the modern media landscape.

Particular attention is given to a comparative analysis of Soviet and current Russian information operations. Common features are identified, including centralized control, the deployment of agents of influence, the involvement of pseudo-independent sources, the creation of fake “evidence bases,” and the adaptation of content to current public sentiments. It is established that the strategic logic of disinformation campaigns remains unchanged: controlling the information space, undermining trust in democratic institutions, provoking societal fragmentation, and promoting Kremlin-friendly narratives.

The article emphasizes the specific role of the Telegram messenger in the dissemination of disinformation. It is found that this platform, actively used by both Russian and Ukrainian users, often serves as a primary source of news during wartime, while simultaneously functioning as a tool for manipulation, propaganda, and psychological influence.

In conclusion, the need for a deeper understanding of the phenomenon of Russian disinformation in the digital age is outlined, as well as the development of comprehensive strategies to counter information aggression, particularly through unregulated digital platforms.

Key words: KGB, Telegram, active measures, disinformation, digital propaganda, hybrid warfare, information war, mass media discourse, messenger, social networks.